

DATA DE
RECEPCIÓN:
15/06/2017

DATA DE
ACEPTACIÓN:
19/07/2017

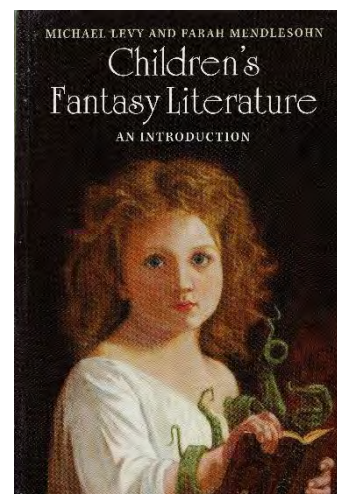
Children's Fantasy Literature. An Introduction

Michael Levy e Farah Mendlesohn

United Kingdom: Cambridge University Press

2016, 274 pp.

(ISBN 978-1-107-61029-3)

Rocío G-Pedreira

CIEC, Instituto de Educación-Universidade do Minho/
Universidade de Santiago de Compostela-Instituto de Ciencias da Educación
rocy_gp@hotmail.com

A fantasía foi, é e será un dos requisitos fundamentais para o desenvolvemento integral das persoas desde as primeiras idades, a cal traballa a favor da racionalidade e do entendemento do mundo. No eido da Literatura Infantil e Xuvenil, foi acusada de ser evasiva, entretemento baleiro e incluso corromper os pequenos lectores. No obstante, os moitos intentos de afastala do lectorado non deron froito grazas ao éxito destas ficcións que mostran o mundo desde unha óptica diferente, reflectido no espello deformador do fantástico mais con aspectos que nos fan partícipes dos eventos relatados ou cómplices dos personaxes que os protagonizan. Na actualidade estase nunha época dourada na cal as modalidades xenéricas afastadas do realismo están máis vixentes que nunca. Co obxectivo de ir acabando paulatinamente coa precariedade no número de estudos científicos sobre literatura fantástica, un fenómeno relativamente recente e aínda pouco desenvolvido, os profesores e investigadores Michael Levy e Farah Mendlesohn presentan, no seu monográfico *Children's Fantasy Literature. An Introduction* (2016), un relato cronolóxico da literatura fantástica dirixida ao público infantil, desde as fábulas e os contos populares da tradición oral ata as propostas máis recentes dirixidas ao público adolescente. Como ben explican na introdución do libro, o seu obxectivo é falar do

campo converxente das tradicións críticas da literatura fantástica e a literatura infantil, centrando a análise nos distintos camiños que a fantasía literaria foi transitando nos países de fala inglesa desde o século XV e ata a actualidade, referenciando obras ben distintas, desde *bestsellers* ata obras marxinais, e prestando especial atención ao contexto social da súa creación e á concepción de infancia do momento. Unha tarefa que, como ben será contrastado ao longo da presente recensión, realizan dun xeito brillante e supuxo a nominación da obra para os *2017 World Fantasy Awards*, na categoría de *Special Award, Professional*.

O relato cronolóxico que propón a monografía comeza explicando o proceso polo cal a fantasía chegou á literatura infantil con multitude de exemplos e datos curiosos que melloran o entendemento da materia e axudan a facela unha lectura engaiolante. Segundo os autores, a historia da literatura infantil fantástica pode definirse como unha historia de apropiación, tanto no caso das obras gañadas que inicialmente non tiñan sido creadas para este público en concreto pero por distintas razóns rematan sendo identificadas como tal, coma tamén en relación aos escritores que deciden escribir libros para os máis novos, adaptando o seu material ás características e preferencias da infancia. Esta afirmación, portadora en si mesma dun tema actual e controvertible como o proceso de escritura da obras para a infancia e xuventude, exemplifícase facendo referencia ás fábulas de animais e aos contos populares. As fábulas dirixíanse á totalidade da sociedade co obxectivo de ensinar sobre a arbitrariedade e crueldade do mundo e transmitir unha serie de ensinanzas morais que debían ser aplicadas no día a día; por outra parte, os contos populares, que viviron un período de esplendor no século XVI, tampouco estaban dirixidos exclusivamente aos máis novos. No obstante, a finais do século XVII, sendo a infancia considerada un estado de inocencia natural, potencialmente corrompible, Perrault e as mulleres escritoras da década de 1690 crearon contos de fadas co obxectivo de expresar o seu punto de vista respecto á xente nova e preparalos para os roles que crían que debían desenvolver na sociedade. Os contos de fadas eran vistos como unha ferramenta perfecta para a educación e adoutramento de nenas e nenos, un rol que durante moito tempo lle foi esixido ao sistema infantoxuvenil e que aínda presenta problemas nos nosos días. Ao final deste primeiro capítulo tamén fan unha pequena referencia ao contexto xermánico, destacando que de igual xeito que na actualidade as versións cinematográficas realizadas por Disney dos contos populares son as de maior arraigamento no imaxinario colectivo,

os irmáns Grimm foron quen, no seu momento, dominaban o mundo dos contos de fadas. Aínda cando existe a crenza de que estes irmáns foron por todo o país recollendo de maneira exhaustiva as versións que as xentes lles contaban dos contos, o certo é que en realidade invitaban a contacontos afeccionados e profesionais á súa casa para que lles contaran as historias que lle escoitaran ao persoal do servizo, ou incluso colleron algunhas narrativas de coleccións xa publicadas que decidiron reescribir segundo o seu gusto propio. En consecuencia, os contos dos irmáns Grimm destacan por ser transgresores no lugar de axeitados para o lectorado máis novo, que os recibiu con amplo entusiasmo e devoción. En efecto, aínda falando dun tempo pasado e da situación do sistema literario nos seus inicios, é posible ver como moitas cuestións seguen presentes na actualidade e continúan a problematizar o recoñecemento destas obras como esencialmente artísticas e necesariamente educativas.

O libro continúa profundando no tema da apropiación de textos, centrando agora a análise no característico modo fantástico que se desenvolveu en Gran Bretaña, onde o éxito e a popularidade dos contos de fadas foi utilizado para inspirar e apoiar as correntes nacionalistas e servir de guía moral para os máis novos: “Both the Right (German fascists) and the Left (English pacifists and conservationists) sought to appropriate folklore in their search for authenticity” (Levy e Mendlesohn, 2016: 30). A finais do século XIX xa se pode falar dun claro mercado de obras literarias infantís de diversas temáticas fantásticas alén dos xa máis que recoñecidos contos de fadas que foran rescritos e axustados segundo os propósitos dos seus adaptadores. Seguindo a mesma liña, o capítulo tres fai o propio coa tradición fantástica americana, analizando o longo, lento e difícil nacemento da modalidade nos Estados Unidos. Os investigadores destacan a racionalización do fantástico como unha característica fundamental da corrente, incluídas as historias da tradición gótica, de xeito que a imposibilidade do elemento fantástico remata por ser explicado desde unha perspectiva crible, realista. No relativo á literatura infantil, sinalase *The Wonderful Wizard of Oz* (1900) de L. Frank Baum como a primeira e realmente importante obra fantástica americana escrita para nenos, profundando na súa construción e aspectos máis salientables. Ao remate, tamén se fala da importancia de autores como E. B. White ou Edward Eager no desenvolvemento da literatura infantil fantástica americana do século XX, salientando o éxito e avance do *pulp fiction*.

O percorrido cronolóxico continúa centrando a súa atención no período de entreguerras en Gran Bretaña e no Imperio Británico. Destácase a grande influencia das

obras de tres autores do fantástico consagrados na evolución da modalidade xenérica ata o día de hoxe: Edith Nesbit, C. S. Lewis e J. R. R. Tolkien. Coinciden en presentar un novo tipo de protagonista infantil con un papel activo na exploración de mundos sorprendentes e apaixonantes para os que decidan coñecerlos. No obstante, a pertenza de algunha das súas obras ao sistema infantil e xuvenil sería un tema debatible e onde entraría en xogo a nova concepción dun lectorado a cabalo entre os adolescentes e adultos, denominado no ámbito anglosaxón como *young-adults*, unha realidade da contemporaneidade que tamén será analizada polos investigadores no capítulo correspondente. Ademais, tamén se fai referencia aos contos de animais do século XX e aos denominados *service books*, onde xoguetes e animais actúan directamente na acción e móstranse como compañeiros que axudan os protagonistas a rematar con éxito as súas andainas. A obra na que profundan nesta ocasión é a famosa *Mary Poppins* (1934) de P. L. Travers, co obxectivo de explicar o paso dos contos de fadas cara á fantasía propiamente dita. Os autores explican que nesta obra os personaxes infantís deixan de estar no centro da historia, pasando a ser “only guests in the conspiracy” (Levy e Mendlesohn, 2016: 92), e a maxia remata por ser un reflexo fiel da realidade do momento, onde os máis novos estaban nunha posición marxinal respecto aos adultos.

Tendo en conta a inestabilidade que calquera período de posguerra comporta, Levy e Mendlesohn analizan o cambiante contexto social e político resultante e a súa influencia no campo literario. En consecuencia, a literatura infantil fantástica sofre un cambio importante que se explica de xeito claro e conciso no seguinte extracto:

the awareness of being a child *in the world* rather than a child at home became an important element of post-war fantasy, and children’s adventures became less localized, instead becoming rooted in an awareness of landscape, whether that was in the country, in the city, in the present or across time (Levy e Mendlesohn, 2016: 101).

Nun primeiro momento, os autores explican que paulatinamente os protagonistas infantís rematan por ser máis independentes e aumenta a dificultade e seriedade dos perigos que deben afrontar na literatura da posguerra. Os seus actos e decisións teñen máis importancia que nunca no devir dos acontecementos e dos demais personaxes ao seu arredor. Estamos, sen lugar a dúbida, ante un dos pasos previos que supuxo a apertura temática das obras dirixidas aos máis novos no cambio de século, onde os autores comezaron a experimentar coa forma axeitada de acercar ao lectorado en formación a problemática social actual, conscientes de que nas súas mans está a

posibilidade de erradicar e previr a repetición de erros e barbaries como son as guerras ou os crimes de odio. De feito, moitos investigadores deciden focalizar os seus estudos nesta realidade como é o caso do grupo de especialistas que, baixo a coordinación de Riitta Oittinen e Blanca-Ana Roig Rechou, publicaron as súas achegas no monográfico *A Grey Background in Children's Literature: Death, Shipwreck, War, and Disasters/ Literatura infantil y juvenil con fondo gris: muerte, naufragios, guerras y desastres* (2016).

A literatura fantástica da posguerra nos países de fala inglesa está caracterizada pola conxunción entre fantasía e contos de fadas, substituíndo os contextos domésticos e familiares das fantasías victorianas por escenarios mitolóxicos onde viven as súas aventuras personaxes máis realistas e decisivos na trama. Desta volta, a atención recae no impacto da publicación das fantasías mito-poéticas de J. R. R. Tolkien, que, aínda non estando dirixidas a un público infantil, foron determinantes para a evolución da modalidade nas obras infantís e xuvenís. Nas súas narracións pódense identificar algúns dos aspectos característicos das fantasías heroicas modernas, como a contextualización ou desprazamento da trama a mundos secundarios ou a integración de elementos propios do mito, da lenda e da tradición literaria medieval con tanto acerto que se converteu nun fenómeno mundial alén do ámbito literario. Outros apartados contidos neste capítulo fan referencia ao cambio na representación das heroínas ou á importante figura da escritora Diana Wynne Jones. Esta autora, que dirixe a súa obra principalmente ao público infantil e xuvenil, non escolle asiduamente o contexto medieval para as súas narracións, mais é a responsable de influír en moitos autores que comezaron a escribir na década dos 90 do pasado século. A pesar da súa importancia, en España segue a ser unha gran descoñecida, posiblemente polo mal labor levado a cabo na edición da súa obra. Por outra parte, a primeira parte da súa triloxía sobre o mago Howl foi adaptada polo estudo xaponés de animación Ghibli baixo o título *Howl no Ugoku Shiro* [traducida ao castelán como *El castillo ambulante*] con moito éxito, de xeito que a versión literaria e a súa autora quedaron agochadas tras a estela do famoso director Hayao Miyazaki. As complicadas relacións da literatura e o cinema, arraigadas na falsa crenza de que as obras audiovisuais deben ser valoradas en base á fidelidade coa obra da que parten, sería un tema interesante de debate a partir do proposto polos investigadores, posto que fan referencia a obras que, actualmente, é difícil saber se se manteñen no imaxinario colectivo a partir da súa recreación literaria, fílmica, outras ou ambas as dúas. Non se trata dun tema esixible tendo en conta a temática do monográfico, mais sería moi

enriquecedora e, especialmente, axudaría a comprender mellor a evolución e situación actual do fantástico.

De xeito análogo ao anterior, o capítulo oito céntrase na produción literaria de Philip Pullman e, con especial énfase, analiza a importancia das famosas obras arredor da figura do mago Harry Potter escritas por J. K. Rowling, que mostran como a fantasía pasa de modelos máis propios das fantasías de intrusión cara a modelos de inmersión, onde os elementos fantásticos son entendidos como posibles dentro da realidade da ficción e a dúbida da súa veracidade non ten sentido nin interese para o lector. Profundar no fenómeno comercial e non só literario que supuxo a publicación das aventuras do mozo Potter trátase dun tema imprescindible e, ante todo, decisivo para a modalidade fantástica dirixida aos máis novos na actualidade. Aínda a día de hoxe e con perspectiva de futuro, o fenómeno Harry Potter fai que todo o que se propoña crear Rowling se converta, sen ningún condicionante previo, nun éxito de ventas. Ademais, tamén se analiza a separación final dos mercados literarios infantil e xuvenil e a proliferación de novos subxéneros como a fantasía urbana. Para finalizar, o último capítulo explica que o retraso na transición plena cara á etapa adulta, determinada polo aumento da idade do alumnado en período de escolarización, influíu directamente na creación de textos fantásticos para o lectorado mozo. A exemplificación da denominada *Young Adults fiction*, característica da contemporaneidade, faise a través da análise do romance paranormal, entre eles o fenómeno *Twilight* de Stephenie Meyer. Nesta parte final do monográfico, bótase en falta que, de igual xeito que o fixeron co concepto de infancia a nivel social, se analizaran máis en profundidade as circunstancias que posibilitaron esta nova división do lectorado, as consecuencias no mercado editorial e, especialmente, que alteracións provoca no desenvolvemento lector dos máis novos e na súa formación dentro e fóra da institución escolar.

Sen lugar a dúbidas estamos ante unha obra que en pouco tempo será considerada un referente no campo da literatura infantil fantástica grazas ao intenso labor dos seus autores, a rigorosidade científica coa que está feita e a incalculable achega teórica que supón para o campo. Conxuga á perfección as facetas analítica e enciclopédica, mais está especialmente dirixida a especialistas na área, posto que non é unha lectura sinxela alén das dificultades que poida presentar para unha persoa sen dominio alto da lingua inglesa. Aínda que correcta nos seus propósitos, quizais podería ter explorado máis o campo converxente da literatura e o cinema, posto que o

Children's Fantasy Literature. An Introduction

prometedor estado da modalidade xenérica fantástica na actualidade está fortemente influído polo éxito de series e películas, capaces agora de mostrar con moito acerto o fantástico grazas á evolución das técnicas e efectos especiais destas producións. Trátase dun monográfico firmado por dous referentes a nivel mundial da investigación en historia literaria, a ficción científica, a fantasía e a literatura infantil que, ante todo, desbotan as afirmacións que ven na fantasía unha forma de fuxida ou afastamento da realidade. Nas liñas finais do libro, logo de deixar patente que a literatura fantástica e a realista non deben ser vistas como inimigas, e que ambas as dúas deben estar ao alcance dos máis novos para que poidan transitar libremente polas dúas modalidades, os autores destacan que a súa intencionalidade final é mostrar como a fantasía pode axudar os máis novos a facer fronte aos obstáculos e dificultades que a vida lles presenta, pero sen deixar de lado o pracer que debe sentir todo lector en contacto cunha obra que o suxestiona e entretén. Rematan por dicir que o seu desexo final é que o libro dea mostra do seu amor polo fantástico e, quizais, poida convencer os novos lectores a darlle unha oportunidade á literatura fantástica infantil.

